

IN MEMORIAM

AKADĒMIĶA VIĻA SAMSONA PIEMIŅAI (03.12.1920.–17.09.2011.)

91. mūža gadā aizsaulē aizgājis Vilis Samsons, LZA akadēmiķis (kopš 1968), kādreiz tik pazīstamais padomju valsts un sabiedriskais darbinieks, viena no nozīmīgākajām un pretrunīgāk vērtētajām personībām Latvijas 20. gadsimta otras puses vēsturē, kurš turklāt pats arī bija padomju vēsturnieks un politologs.

V. Samsons dzimis 1920. gada 3. decembrī lauku skrodera ģimenē Liepnas pagastā un absolvējis Rēzeknes skolotāju institūtu 1940. gadā. Kā šī institūta skautu organizācijas vadītājs nesis sarkanbaltsarkano karogu Latgales Māras pieminekļa atklāšanas svinībās, bet jau gadu vēlāk (lielā mērā sava tēvabrāļa Augusta Samsona ietekmē) pieslēgjis komunistiskajam režīmam, strādājis 1940./41. gadā par skolotāju un skolu inspektoru Ludzas apriņķī.

1941.–1942. gadā cīnījies pret nacistiem Sarkanās armijas 201. latviešu strēlnieku divīzijā (kaujās pie Maskavas un Staraja Rusas), 1942.–1944. gadā vadījis sarkano partizānu kustību Latvijas teritorijā, par ko saņēmis Padomju

Savienības Varoņa nosaukumu (1945). Pēc Augstākās partijas skolas un Sabiedrisko zinātņu akadēmijas absolvēšanas Maskavā darbojies kā Latvijas PSR izglītības ministrs (1950–1960). Viņš bija mērens nacionālkomunists Hruščova “atkušņa” laikā, iespēju robežās vērsās pret rusifikāciju skolās, veicinot latviešu skolu saglabāšanu (protams, padomju garā) un panākot Latvijas PSR vēstures kā atsevišķa mācību priekšmeta mācīšanu skolās (ko viņam nevarēja piedot A. Pelše).

Pēc varas pārņemšanas LKP Centrālkomitejā A. Pelše atstādināja V. Samsonu no ministra amata un toreizējās varas augstākajiem ešeloniem, nosūtot darbā uz Latvijas PSR Zinātņu akadēmiju. V. Samsons strādāja par ZA Prezidija galveno zinātnisko sekretāru (līdz 1968. gadam – sekretāra v.i.) veselus 32 gadus (1960–1992), cita starpā cenšoties saglabāt Zinātņu akadēmijā dzīvā apritē latviešu valodu. Viņa kompetencē bija ZA pētījumu koordinēšana ar PSRS ZA, ZA darba plānu un atskaišu sagatavošana, izdevniecības “Zinātne” un žurnāla “LPSR ZA Vēstis” aprūpe, redakcijas izdevniecības padomes vadība, starptautisko kontaktu pārraudzība, arī sakaru veidošana ar trimdas zinātniekiem. V. Samsons sekmēja labas zinātniskas un populārzinātniskas literatūras izdošanu Latvijā.

Paliekama nozīme ir trīsējumu “Latvijas PSR Mazajai enciklopēdijai” (1967–1970) un J. Raiņa Kopotu rakstu akadēmiskajam izdevumam 30 sējumos (1977–1986), kuru galvenais redaktors bija Vilis Samsons un kas toreizējās cenzūras visvarenības apstākļos tomēr deva pietiekami objektīvu informāciju un ļāva sabiedrībai iepazīties ar Raiņa mantojumu gandrīz pilnībā.

Īpaši astoņdesmitajos gados V. Samsons iestājās arī par latviešu pirmskara (20.–30. gadu) kultūras un literatūras mantojuma atgriešanu sabiedriskajā apritē. 1976. gadā tika nodibināta Literatūras un mākslas mantojuma pētišanas un izdošanas kompleksā padome V. Samsona vadībā un sāka iznākt sērija “Romāns – pagātnes liecinieks” ar vēsturnieku un literatūrzinātnieku ievadrakstiem un komentāriem. Tas ļāva latviešu sabiedrībai saņemt monogrāfijas par daudziem agrāk noklusētiem latviešu rakstniekiem un mākslas darbiniekiem.

Vienlaikus V. Samsons rakstīja darbus par sarkano partizānu kustības vēsturi 1919. gadā un 1945. gadā, piemēram, “Kurzemes katlā. Partizāņu un frontes izlūku ciņas. 1944.–1945.” (Rīga, 1969. – 426 lpp.), “Deviņpadsmitais – sarkano partizāņu gads” (Rīga, 1970. – 587 lpp.) u.c., piedalījās lielā izdevuma “Latviešu tautas ciņa Lielajā Tēvijas karā (1941.–1945.)” (Rīga, 1966) veidošanā. Šos izdevumus var vērtēt kritiski. Vēsturiski nepieņemami un tendenciozi ir bijuši daudzi V. Samsona uzstādījumi Latvijas sabiedriski filozofiskās domas vēsturē, īpaši polemiskā vērsšanās pret latviešu nacionālistiem grāmatā “Naida un melu slikšņā. Ieskats ekstrēmā latviešu nacionālisma uzskatu evolūcijā” (Rīga: Zinātne, 1983. – 239 lpp.)

V. Samsons līdzdarbojās 2. pasaules kara Starptautiskās pretošanās kustības federācijā (*Fédération Internationale des Résistants*), 1969.–1973. gadā bija federācijas ģenerālpadomē (Vīnē). Viņš bija konsekvents antifāšists, vienlaikus uzskatīja sevi par Latvijas patriotu savā izpratnē. Šī V. Samsona šķautne labi parādīta Jura Podnieka filmā “Komandieris” (1984).

“Trešās atmodas” gados, izjūtot laikmeta pārmaiņas, kā Latvijas PSR Augstākās padomes deputāts (līdz 1990) V. Samsons atbalstīja nacionālās simbolikas atjaunošanu, bija Latvijas Zinātņu akadēmijas reformu veicinātāju pusē (1989–1992).

Pēc aiziešanas pensijā V. Samsons kārtoja savu personisko arhīvu, rakstīja atmiņas un pārdomas, sarakstījās ar vēsturnieku H. Strodu par “sarkano partizānu” kustības vērtējuma problēmām. Tiekoties ar Vili Samsonu viņa 90 gadu jubilejas reizē Siguldā, kur viņš mīta pēc sievas nāves, varu apliecināt, ka akadēmiķis bija saglabājis skaidru, asu prātu, lielisku atmiņu un humora izjūtu, savdabīgu orientāciju sarežģīto laikmetu izvērtējumos.

Viļa Samsona darbību nākotnē no laika distances droši vien vēl rezumēs un vērtēs Latvijas vēstures rakstītāji, bet tie, kas aizgājēju pazinuši dažādos viņa mūža posmos, saglabās atmiņā šo darbīgo, daudzšķautņaino personību.

Jānis Stradiņš